

Małgorzata Węgrzyńska
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Symptomy i obszary ryzyka w sprawozdaniu finansowym gospodarstwa rolnego identyfikowane w trakcie rewizji finansowej

Streszczenie

Artykuł jest próbą identyfikacji ryzyka badania sprawozdania finansowego w jednostkach prowadzących działalność rolniczą, zobligowanych do badania sprawozdania finansowego na podstawie obowiązujących regulacji prawnych. Autorka artykułu dokonała przeglądu literatury przedmiotu oraz regulacji prawnych. W badaniach zastosowano metody poznania naukowego – obserwację (empirię), przy wykorzystaniu: abstrakcji, stopniowej konkretyzacji i weryfikacji. Artykuł został wzbogacony o wyniki pogłębionego wywiadu indywidualnego, przeprowadzonego z pracownikami służb finansowo-księgowych gospodarstw rolnych oraz pracownikami działów rewizji finansowej badającymi sprawozdania finansowe gospodarstw rolnych. Badania zostały przeprowadzone w okresie od listopada 2015 r. do lutego 2016 r. w gospodarstwach rolnych zobligowanych do badania sprawozdania finansowego.

Słowa kluczowe: ryzyko, gospodarstwo rolne, rewizja finansowa

Kody klasyfikacji JEL: M40, M41, M42

1. Wprowadzenie

Zgodnie z zapisami Dyrektywy 2006/43/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 17 maja 2006 r. w sprawie ustawowych badań rocznych sprawozdań finansowych i skonsolidowanych sprawozdań finansowych¹, ustawowe badanie sprawozdania finansowego powinno być docelowo prowadzone zgodnie z międzynarodowymi standardami audytu, rozumianymi jako Międzynarodowe Standardy Rewizji Finansowej (MSRF). Ustawa z dnia 7 maja 2009 r. o biegłych rewidentach i ich samorządzie, podmiotach uprawnionych do badania sprawozdań finansowych oraz o nadzorze publicznym² definiuje standardy rewizji finansowej podobnie jak MSRF, ogłoszone w formie rozporządzeń Komisji Europejskiej (KE) i zakłada stosowanie krajowych standardów na podstawie przepisu przejściowego do chwili przyjęcia MSRF do prawa Unii Europejskiej (UE). W komunikacie opublikowanym 1 kwietnia 2015 r. na stronie Ministerstwa Finansów (MF)³ Komisja Nadzoru Audytowego (KNA) poinformowała o zatwierdzeniu do stosowania w Polsce przez biegłych rewidentów i podmioty uprawnione do badania sprawozdań finansowych, wydawanych przez Radę ds. Międzynarodowych Standardów Rewizji Finansowej i Usług Atestacyjnych następujących Międzynarodowych Standardów Rewizji Finansowej:

- 1) Międzynarodowych Standardów Badania,
- 2) Międzynarodowych Standardów Usług Przeglądu,
- 3) Międzynarodowych Standardów Usług Atestacyjnych innych niż Badania i Przeglądy Historycznych Informacji Finansowych,
- 4) Międzynarodowego Standardu Kontroli Jakości 1.

Nowe standardy rewizji finansowej mają mieć zastosowanie do badania i przeglądów sprawozdań finansowych sporządzonych za okresy kończące się dnia 31 grudnia 2016 r. i później.

Podstawą prawną obowiązkowego badania sprawozdania finansowego są między innymi: art. 64 ust. 1 ustawy z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz.U.

¹ https://www.knf.gov.pl/o_nas/wspolpraca_miedzynarodowa/unia/regulacje_i_dokumenty_powiazane/nadzor_nad_bieglymi.html, dostęp 1.05.2015.

² Ustawa z dnia 7 maja 2009 r. o biegłych rewidentach i ich samorządzie, podmiotach uprawnionych do badania sprawozdań finansowych oraz o nadzorze publicznym, Dz.U. z 2009 r. nr 77, poz. 649.

³ Załącznik nr 1 do uchwały Nr 53/2015 Komisji Nadzoru Audytowego z dnia 1 kwietnia 2015 r., <http://www.mf.gov.pl/ministerstwo-finansow/dzialalnosc/ciala-kolegialne/komisja-nadzoru-audytowego/komunikaty>, dostęp 1.05.2015.

z 2013 r., poz. 330 ze zm.), art. 14b ust. 2 ustawy z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz.U. z 2012 r., poz. 361 ze zm.), art. 9b ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych (Dz.U. z 2014 r., poz. 851 ze zm.). Obowiązkowemu badaniu podlegają także jednostki prowadzące działalność rolniczą, które spełniają powyższe warunki⁴.

Celem artykułu jest próba identyfikacji ryzyka badania sprawozdania finansowego w jednostkach prowadzących działalność rolniczą zobligowanych do badania sprawozdania finansowego na podstawie obowiązujących regulacji prawnych.

2. Regulacje prawne rewizji finansowej

Międzynarodowa Federacja Księgowych (IFAC) wielokrotnie podkreśla, że we wspólnym interesie publicznym leży opracowanie jednolitego zestawu standardów rewizji finansowej, mających zastosowanie do wszystkich typów badań. Zgodnie z poglądem dyrektora generalnego IFAC, „kluczowym celem sprawozdawczości finansowej jest dostarczenie użytkownikom ważnych i wiarygodnych informacji służących podejmowaniu decyzji. Posługiwanie się jednakowymi standardami daje użytkownikom pewność, że – bez względu na swój rozmiar czy złożoność – wszystkie badania zostały przeprowadzone według tych samych wysokich standardów”⁵. Dlatego państwa członkowskie Unii Europejskiej dyrektywą 2006/43/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 17 maja 2006 r. w sprawie ustawowych badań rocznych sprawozdań finansowych i skonsolidowanych sprawozdań finansowych⁶ zostały zobowiązane do wymagania od biegłych rewidentów i podmiotów uprawnionych do badania sprawozdania finansowego przeprowadzania ustawowych badań sprawozdań finansowych zgodnie z Międzynarodowymi Standardami Rewizji Finansowej przyjętymi przez Komisję Europejską. Biegły rewident, uznając standardy za wzorzec prawidłowego wykonania badania sprawozdania finansowego, musi odszukać w nich wytyczne dotyczące czynności i zachowań, które powinien zastosować w trakcie badania sprawozdania finansowego konkretnej jednostki gospodarczej. Standardy powinny więc określić, w jakim czasie i w jakim stopniu realizować dane

⁴ Szerzej <https://kibr.org.pl>, dostęp 14.05.2016.

⁵ <http://www.skwp.pl/Jednolity,zestaw,standardow,rewizji,finansowej,8743.html>

⁶ Dyrektywa 2006/43/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 17 maja 2006 r. w sprawie ustawowych badań rocznych sprawozdań finansowych i skonsolidowanych sprawozdań finansowych Dz. Urz. UE nr L 157 z 9.06.2006r.

zlecenie na badanie sprawozdania finansowego oraz w jakim stopniu powinien być przestrzegany bezwzględny wymóg ich znajomości, zarówno przez przełożonego (biegłego rewidenta), jak i przez podwładnego (zespół audytowy). Standardy powinny być zatem obserwowalne, mierzalne i jednolite; powinny eliminować ryzyko badania sprawozdania finansowego oraz minimalizować przyczyny ryzyka. Istotne z punktu widzenia szacowania ryzyka jest to, że przeprowadzenie badania sprawozdania finansowego metodą pełną jest w praktyce niemożliwe. Wymagałoby to bowiem znacznego zwiększenia czasu przeznaczonego na badanie i kosztów oraz czasu obsługi badających jednostkę. Wynika stąd konieczność stosowania badań wyrzykowych.

Inną istotną kwestią jest uniwersalność standardów badania sprawozdania finansowego. Uniwersalność standardów rewizji finansowej sprawia, że mają one wiele wad i zalet. Do głównych wad można zaliczyć: wytyczne dotyczące badania sprawozdania finansowego, możliwość zmiany procedury w procesie badania sprawozdania finansowego zgodnie z decyzją kierownika zespołu, brak uwzględnienia branży badanej jednostki gospodarczej, brak obowiązku specjalizacji zawodowej biegłego rewidenta (tj. konkretny biegły bada jedynie gospodarstwa rolne itp.). Z kolei do zalet można zaliczyć możliwość niemal dowolnej modyfikacji procedury badania oraz łatwość stosowania standardów. Taki sposób badania podwyższa jednak ryzyko badania sprawozdania finansowego. Literatura przedmiotu dzieli Międzynarodowe Standardy Rewizji Finansowej na następujące główne grupy⁷:

- standardy opisujące ogólne zasady i odpowiedzialność za badanie sprawozdania finansowego,
- standardy opisujące ryzyko i reakcje w odpowiedzi na szacowane ryzyko w trakcie badania sprawozdania finansowego,
- standardy opisujące postępowanie z dowodami badania w trakcie i po badaniu sprawozdania finansowego,
- standardy opisujące korzystanie z ustaleń innych osób w trakcie badania sprawozdania finansowego,
- standardy opisujące wnioski i sprawozdanie z badania sprawozdania finansowego.

Międzynarodowe Standardy Rewizji Finansowej mają charakter systemowy. Z ich systemowym charakterem zgadzają się wybitni przedstawiciele rachunkowości,

⁷ J. Pfaff, *Wpływ rewizji finansowej na wiarygodność sprawozdania finansowego*, Wydawnictwo AE im. Karola Adamieckiego, Katowice 2008, s. 45.

tacy jak D. Krzywda⁸, J. Pfaff⁹, W. Gabrusewicz¹⁰, którzy zwracają zgodnie uwagę na procesowy charakter rewizji sprawozdań finansowych. Opinia ta została zobrazowana oraz opisana na rysunku 1.

Odwołując się do dorobku międzynarodowego, nie można nie zacytować definicji rewizji finansowej zaproponowanej przez M. Gottlieba, który określa ją jako „systemowy proces stosowania pewnych, ustalonych procedur, polegający na obiektywnym zbieraniu i ocenie materiału badawczego, którego przedmiotem są ekonomiczne transakcje, które wystąpiły w jednostce gospodarczej w danym okresie obrachunkowym”¹¹. Z analizy powyższych opinii obrazujących systemowy charakter rewizji sprawozdań finansowych oraz z rysunku 1 wynika, że obecnie biegłego rewidenta interesuje kwestia rejestracji zdarzeń gospodarczych w systemie księgowym oraz ewentualne prognozowanie ryzyka działalności. Biegły rewident skupia się na przestrzeganiu w sprawozdaniu finansowym zasady kontynuacji działalności, która w art. 5 ust. ustawy o rachunkowości z dnia 29 września 1994 r. została zdefiniowana jako „stosowanie przyjętych zasad (polityki) rachunkowości przy założeniu, że jednostka będzie kontynuowała w dającej się przewidzieć przyszłości działalność w niezmnieszonym istotnie zakresie, bez postawienia jej w stan likwidacji lub upadłości, chyba że jest to niezgodne ze stanem faktycznym lub prawnym”. Ustalając zdolność jednostki do kontynuowania działalności, jej kierownik uwzględnia wszystkie informacje dostępne na dzień sporządzenia sprawozdania finansowego, dotyczące dającej się przewidzieć przyszłości, obejmującej okres nie krótszy niż jeden rok od dnia bilansowego. Sugeruje się, by biegły rewident spojrzął na kontynuację działalności jednostki przez pryzmat ryzyka działalności. Sugeruje się także, by kwestia ta została uzupełniona w MSRF, ponieważ stwierdzenie przez biegłego rewidenta jedynie poprawności rejestracji zdarzeń gospodarczych na podstawie danych historycznych, uzyskanych podczas badania sprawozdania finansowego, oraz pozorne zachowanie zasady kontynuacji działalności nie chronią jednostki przed ryzykiem działalności.

Narzędzia wykorzystywane do szacowania ryzyka szeroko opisuje literatura przedmiotu. Należy podkreślić, że współczesna rewizja sprawozdań finansowych jest

⁸ D. Krzywda, *Istota, cel i podstawy prawne rewizji sprawozdań finansowych*, w: *Rewizja sprawozdań finansowych*, red. D. Krzywda, COSZ SKwP, Warszawa 2005, s. 50.

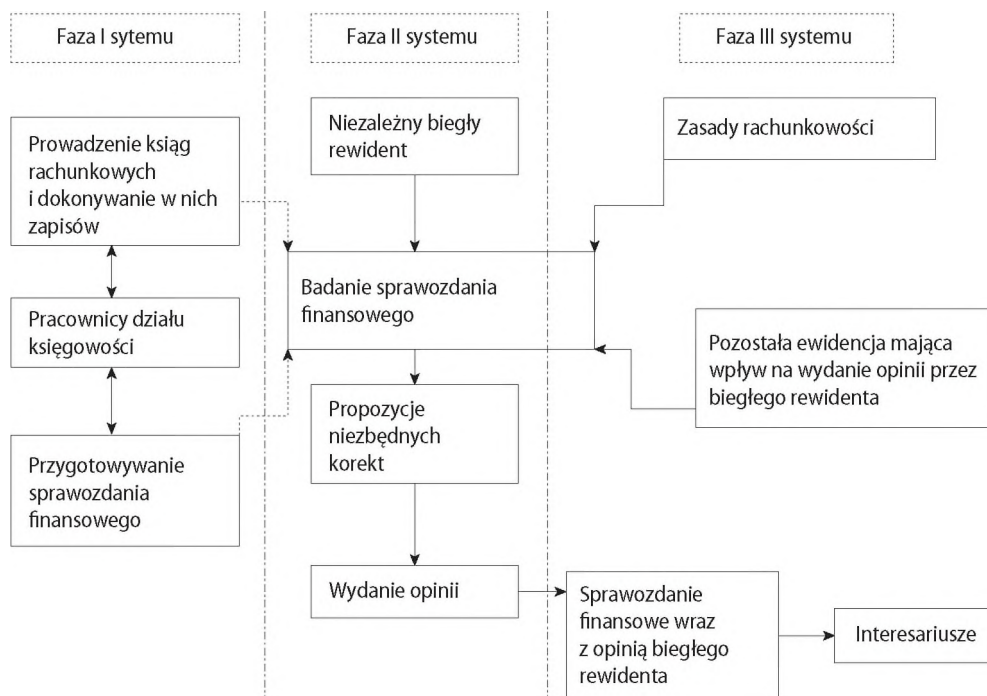
⁹ J. Pfaff, *Wpływ rewizji...*, op.cit., s. 67.

¹⁰ W. Gabrusewicz, *Audyty sprawozdań finansowych*, PWE, Warszawa 2010, s. 76.

¹¹ M. Gottlieb, *Rola i obowiązki amerykańskiego biegłego rewidenta*, „Rachunkowość” 1992, nr 4, s. 137.

integralną częścią systemu rachunkowości. Chcąc wykorzystać powyższe definicje i stanowisko wielu ww. autorów, można zaproponować nowe, systemowe podejście do rewizji sprawozdań finansowych, uwzględniające identyfikację symptomów ryzyka. Faza pierwsza systemu zawiera identyfikację ryzyka na poziomie: prowadzenia ksiąg rachunkowych i dokonywania w nich zapisów księgowych, rozmowy z pracownikami finansowo-księgowymi, rozmowy z kadrami zarządzającą oraz procedur sporządzania sprawozdania finansowego. W fazie II, po identyfikacji ryzyka, wykonywane jest badanie sprawozdania finansowego w obszarach objętych ryzykiem. Zestawiane są korekty prezentacyjne i wynikowe, które decyzją kierownika jednostki zostają zaakceptowane lub nie. W fazie III następuje zbadanie zasad rachunkowości oraz pozostałej ewidencji, która może mieć wpływ na wydanie opinii biegłego rewidenta. Rewizja finansowa jest narzędziem systemowym, które musi być dostosowane do charakteru jednostki gospodarczej, czyli musi uwzględnić branżę, w której działa.

Rysunek 1. Rewizja finansowa jako narzędzie systemowe identyfikacji ryzyka działalności w sprawozdaniu finansowym

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Meigs i in., *Principles of auditing*, Published by Irwin Professional Publishing, Halethorpe, MD, USA 1989, s. 4, za: W. Gabrusewicz, *Audyty sprawozdań finansowych*, PWE, Warszawa 2010.

W dalszej części artykułu autorka przedstawiła propozycje identyfikacji ryzyka w sprawozdaniu finansowym gospodarstwa rolnego.

3. Identyfikacja ryzyka w sprawozdaniu finansowym w gospodarstwie rolnym

Działalność rolnicza wyróżnia szczególny charakter. R. Manteuffel, wybitny naukowiec i autor licznych prac dotyczących rachunkowości rolniczej, wielokrotnie podkreślał, że produkcja rolnicza ma cechy zarówno produkcji wytwórczej, jak i przetwórczej. Odmienność ta utrudnia odzwierciedlenie zdarzeń gospodarczych działalności rolniczej w księgach rachunkowych. W rozwiązaniu tych problemów od lat starają się pomóc zarówno teoretycy, jak i praktycy¹², którzy w swych pracach podejmowali problematykę klasyfikacji składników majątku w gospodarstwie rolniczym, zasad jego wyceny, sposobów ewidencji oraz zakresu prezentacji aktywów i pasywów przez jednostki gospodarczej¹³. Oprócz opisanie problemów, należy także zaznaczyć, że działalność rolnicza charakteryzuje się wysokim ryzykiem działalności, co ma ostatecznie odzwierciedlenie w sprawozdaniu finansowym. Odwołując się do terminu ryzyko, trzeba podjąć próbę jego zdefiniowania. Słowo ryzyko wywodzi się z języka łacińskiego (łac. *risico*). Oznacza „możliwość, że coś się nie uda lub też przedsięwzięcie, którego wynik jest niepewny”¹⁴. Zdaniem A. Karmańskiej, „ryzyko jest pojęciem wieloznacznym, trudnym do zdefiniowania. W różnych dziedzinach nauki jest ono różnie interpretowane, dlatego zdaniem niektórych autorów stworzenie jednej uniwersalnej definicji jest niemożliwe”¹⁵. Jednocześnie w badaniach nad ryzykiem dominuje pogląd o konieczności całościowego, interdyscyplinarnego podejścia do oceny ryzyka i zarządzania nim¹⁶. Należy podkreślić, że działalność rolnicza charakteryzuje się – oprócz typowych rodzajów ryzyka identyfikowanych jako ryzyko finansowe czy ryzyko rynkowe – ryzykiem niezależnym, czyli ryzykiem

¹² Wśród nich należy wymienić profesorów: J. Au, S. Surzyckiego, St. Moszczeńskiego, E. Laura, R. Manteuffela, P. Meimberga i A. Pietraszewskiego,

¹³ D. Czerwińska-Kayzer, A. Bieniasz, Z. Gołaś, *Klasyfikacja i prezentacja aktywów rolniczych w sprawozdaniu finansowym według polskich i międzynarodowych regulacji rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2011, nr 64(120), s. 12.

¹⁴ <http://sjp.pwn.pl/szukaj/ryzyko-.html>, dostęp 14.05.2016.

¹⁵ *Ryzyko w rachunkowości*, red. A. Karmańska, Difin, Warszawa, 2008, s. 21.

¹⁶ R. Baum, K. Wajszczuk, J. Wawrzynowicz, *Specyfika czynników ryzyka w przedsiębiorstwach rolnych – próba holistycznego podejścia*, „Zarządzanie i finanse” 2012, t. 10, wyd. 1, cz. 2, s. 350.

związanym z warunkami atmosferycznymi. Ten rodzaj ryzyka działalności gospodarstwa rolnego nie może być i nie jest kontrolowany przez kierownika jednostki.

Autorzy wyodrębnili cztery główne rodzaje ryzyka, identyfikowane w rolnictwie. Są nimi: ryzyko produkcyjne, ryzyko cenowe, ryzyko klęskowe oraz ryzyko technologiczne. Przez pojęcie ryzyka produkcyjnego w rolnictwie rozumie się ryzyko spowodowane wahaniami pogody, epidemiami chorób zwierząt czy chorób roślin. Z kolei ryzyko cenowe oznacza wahania cen, które bezpośrednio są związane z pojawieniem się ryzyka produkcyjnego. Kolejnym typem ryzyka w rolnictwie jest ryzyko klęskowe, które wynika ze zdarzeń losowych. Zdarzenia takie to przede wszystkim pożary, powódzie itp. Ostatnim ryzykiem jest ryzyko technologiczne, czyli ryzyko będące wynikiem wdrożenia nowych metod i technik w organizacji produkcji roślinnej i zwierzęcej. Powyższy podział nie uwzględnia w szczególności ryzyka ekonomicznego. Co prawda jego elementy odnajdujemy w zidentyfikowanym ryzyku cenowym, jednak należy zaznaczyć, że ryzyko ekonomiczne jest pojęciem szerszym.

Badania nad holistycznym ujęciem ryzyka w gospodarstwie rolnym zostały przeprowadzone przez pracowników Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu. Wykorzystując wyniki badań, opublikowane w 2012 r. przez R. Bauma i in.¹⁷ identyfikujące specyfikę czynników ryzyka w badanych gospodarstwach rolnych, autorka przypisała do każdego czynnika ryzyka jego wpływ na sprawozdanie finansowe według następującej hierarchii: 1 – ryzyko istotne z punktu widzenia sprawozdania finansowego, 2 – ryzyko znaczące z punktu widzenia sprawozdania finansowego, 3 – ryzyko mogące mieć wpływ na sprawozdanie finansowe, 4 – ryzyko, które nie dotyczy sprawozdania finansowego. Hierarchia została ustalona na podstawie następującego klucza: 1 – rażąca niezgodna z prawem bilansowym zmiana sumy bilansowej, rażąca niezgodna z prawem bilansowym zmiana wyniku finansowego, prezentacja informacji dodatkowej niezgodnej z danymi finansowymi sprawozdania finansowego, 2 – istotna zmiana sumy bilansowej, niezgodna z prawem bilansowym istotna zmiana wyniku finansowego, 3 – brak ujawnień związanych z prowadzoną polityką (zasadami) rachunkowości w informacji dodatkowej do sprawozdania finansowego, brak określenia czynników makro- i mikroekonomicznych w sprawozdaniu zarządu, 4 – pozostałe informacje ujawniane dobrowolnie przez jednostkę gospodarczą.

¹⁷ Ibidem, s. 356–360.

Zestawienie zidentyfikowanych czynników ryzyka w gospodarstwach rolnych oraz ich wpływ na ryzyko występujące w sprawozdaniu finansowym zestawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Czynniki ryzyka w gospodarstwach rolnych oraz ich wpływ na sprawozdanie finansowe gospodarstwa rolnego

Rodzaje czynników ryzyka	Wpływ ryzyka na sprawozdanie finansowe
Rynkowe, prawne, polityczne	
Ryzyko prawne	1
Ryzyko rynkowe	1
Ryzyko wzrostu dopłat dzierżawnych	2
Ryzyko finansowe	1
Ryzyko polityczne	3
Ryzyko regulacyjne	2
Ryzyko konkurencji	3
Ryzyko utraty dostawców	2
Ryzyko utraty odbiorców	2
Ryzyko zbytu	3
Ryzyko redukcji dopłat do upraw	3
Inne niewymienione czynniki ryzyka	3
Środowiskowe lub losowe	
Ryzyko pożaru	2
Ryzyko powodzi	2
Ryzyko wichury	2
Ryzyko trąby powietrznej	2
Ryzyko gradobicia upraw	2
Ryzyko kwaśnych deszczy	2
Ryzyko trzęsienia ziemi	2
Ryzyko suszy	2
Ryzyko wymarzania roślin	2
Ryzyko wymakania roślin	2
Ryzyko wylegania roślin	2
Ryzyko wysmalania roślin	2
Ryzyko wyparzenia roślin	2
Ryzyko uszkodzeń lodowych roślin	2

cd. tab. 1

Rodzaje czynników ryzyka	Wpływ ryzyka na sprawozdanie finansowe
Ryzyko wypierania roślin	2
Ryzyko zanieczyszczenia środowiska	2
Inne niewymienione czynniki ryzyka	2
Przerwy w działaniu	
Ryzyko braku środków produkcji	2
Ryzyko braku środków transportu lub innych używanych w produkcji	4
Ryzyko awarii sprzętu, urządzeń	3
Ryzyko braku zasilania	3
Ryzyko braku wody	2
Inne niewymienione czynniki ryzyka	3
Zasoby ludzkie	
Ryzyko wypadków przy pracy	4
Ryzyko chorób zawodowych	4
Ryzyko kradzieży wewnętrznych	3
Ryzyko kradzieży zewnętrznych	3
Ryzyko oszustwa	3
Ryzyko dostępności/braku siły roboczej	3
Inne niewymienione czynniki ryzyka	3
Produkcja zwierzęca	
Ryzyko upadków	2
Ryzyko zachorowań zwierząt	1
Ryzyko kanibalizmu	2
Inne niewymienione czynniki ryzyka	2
Produkcja zwierzęca	
Ryzyko zanieczyszczenia upraw przez dzikie zwierzęta	1
Ryzyko ubytków podczas przechowywania	2
Ryzyko wystąpienia chorób roślin	1
Inne niewymienione czynniki ryzyka	1

Źródło: Opracowano na podstawie: R. Baum, K. Wajszczuk, J. Wawrzynowicz, *Specyfika czynników ryzyka w przedsiębiorstwach rolnych – próba holistycznego podejścia*, „Zarządzanie i finanse” 2012, t. 10, cz. 2, s. 356–357.

W wyniku przeprowadzonych badań autorzy sformułowali jeden zgody wniosek stwierdzający, że identyfikując czynniki ryzyka, mające wpływ na działalności rolniczą, należy je uwzględnić całościowo. Podyktowane jest to wielkością czynników

oraz ich specyfiką¹⁸. W trakcie badania sprawozdania finansowego brak jest możliwości uwzględnienia wszystkich wyżej wymienionych obszarów ryzyka. Dlatego też biegły rewident powinien wyselekcjonować te typy ryzyka, które będą miały wpływ na wiarygodność i rzetelność sprawozdania finansowego gospodarstwa rolnego. W dalszej części artykułu przedstawiono identyfikację obszarów ryzyka w trakcie badania sprawozdania finansowego.

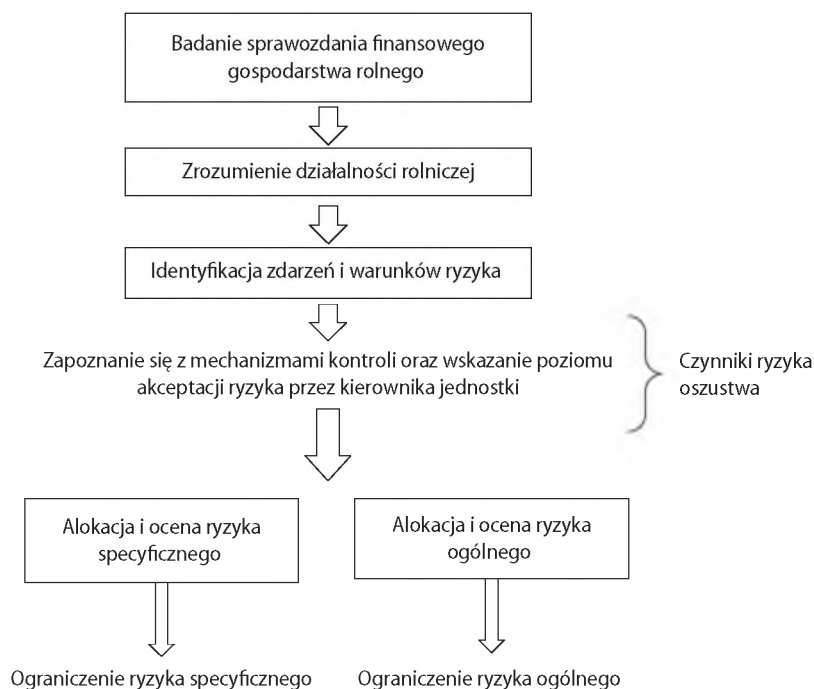
4. Identyfikacja obszarów ryzyka w sprawozdaniu finansowym w trakcie rewizji finansowej gospodarstwa rolnego

Identyfikacja obszarów ryzyka w sprawozdaniu finansowym oraz ich oszacowanie jest procesem identyfikacji czynników ryzyka gospodarstwa rolnego, na jakie narażona jest prowadzona przez nie działalność rolnicza. Choć obowiązkowemu badaniu sprawozdania finansowego podlega niewiele gospodarstw rolnych, to problem przebiegu rewizji finansowej jest bardzo istotny. Istotność problemu wynika ze specyfiki działalności rolniczej oraz braku zaleceń dotyczących badania sprawozdania finansowego gospodarstwa rolnego w postaci standardów badania. Dodatkowo, brak uregulowań krajowego prawa bilansowego w zakresie działalności rolniczej oraz zbyt trudne zalecenia w Międzynarodowym Standardzie Rachunkowości 41 Rolnictwo sprawiają, że ten dział gospodarki wymaga natychmiastowego uregulowania legislacyjnego. Bazując na aktualnym stanie prawnym, można zaproponować zmiany w podejściu do rewizji finansowej sprawozdania finansowego gospodarstwa rolnego. Propozycje przedstawione w artykule są wynikiem przeprowadzonego wywiadu pogłębionego z przedstawicielami Krajowej Izby Biegłych Rewidentów (Oddział w Poznaniu) oraz własnych spostrzeżeń autorki artykułu. Aktualne zalecenia badania sprawozdania finansowego są oparte na identyfikacji ryzyka oraz ocenie ryzyka. Rewizja finansowa wyróżnia ryzyko ogólne i ryzyko specyficzne. Po dokonaniu oceny ryzyka ogólnego tworzony jest ogólny profil ryzyka. W planowaniu badania sprawozdania finansowego uwzględnia się indywidualne, dostosowane do profilu działalności jednostki gospodarczej, procedury ograniczające ryzyko specyficzne. W tym momencie biegli rewidenty decydują się na przeprowadzenie testów wybranych, zidentyfikowanych kontroli

¹⁸ Ibidem, s. 358.

specyficznych. Testy te dają pokrycie dla ryzyka specyficznego lub dla ogólnego profilu ryzyka. Następnie należy określić istotne obszary badania oraz charakter, zakres i czas procedur, które należy przeprowadzić w odniesieniu do określonych rodzajów ryzyka. Na rysunku 3 przedstawiono proces badania sprawozdania finansowego gospodarstwa rolnego oparty na ryzyku działalności. Schemat ten został stworzony na podstawie wywiadu pogłębionego z biegłymi rewidentami, przeglądu literatury przedmiotu i regulacji prawnych.

Rysunek 3. Proces identyfikacji ryzyka w sprawozdaniu finansowym gospodarstwa rolnego

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań własnych, literatury przedmiotu i regulacji prawnych.

Identyfikacja obszarów ryzyka następuje w wyniku zapoznania się przez zespół audytorski z działalnością jednostki gospodarczej. Rolnictwo jest działalnością gospodarczą, w której występują rodzaje ryzyka specyficznego jedynie dla tego działu gospodarki. Sugeruje się, by osoba odpowiedzialna za badanie miała doświadczenie z branżą produkcji rolniczej lub przeszła dodatkowe szkolenia z tego zakresu. Na podstawie wstępnych informacji na temat formy i rodzaju działalności gospodarstwa

(identyfikacja produkcji: produkcja roślinna, produkcja zwierzęca, produkcja mieszana) powinno się przeprowadzić szczegółową ocenę ryzyka, które potencjalnie może wpływać na sprawozdanie finansowe. Należy przeprowadzić wstępną identyfikację ryzyka mającego wpływ na roczne sprawozdanie finansowe. Kolejno należy dokonać identyfikacji i ocenić czynniki oraz mechanizmy ich kontroli. Czynność ta ma szczególne znaczenie dla doboru zakresu późniejszych procedur testowych. Kluczowe staje się określenie zdarzeń i warunków, które mogą mieć charakter zachęty, presji do popełnienia oszustwa, lub/i też określenie zdarzeń, które jednoznacznie wskazują, że takie oszustwo mogło już wystąpić. W trakcie badania sprawozdania finansowego takie zdarzenia lub warunki nazywane są czynnikami ryzyka oszustwa. Należy podkreślić, że co prawda czynniki te niekoniecznie muszą wskazywać na zaistnienie oszustwa, jednak są one częste wówczas, gdy oszustwo rzeczywiście mogło wystąpić lub wystąpiło. Obecność czynników ryzyka popełnienia oszustwa może mieć znaczący wpływ na ocenę ryzyka istotnych nieprawidłowości. Dodatkowo należy pozyskać informacje na temat mechanizmów kontroli opracowanych i wdrożonych przez kierownika jednostki gospodarstwa rolnego w celu zapobiegania i wykrywania oszustw w obszarze sprawozdania finansowego. Działania te uświadamiają zespołowi przeprowadzającemu rewizję finansową charakter i zakres ryzyka, jakie kierownik gospodarstwa rolnego jest w stanie zaakceptować.

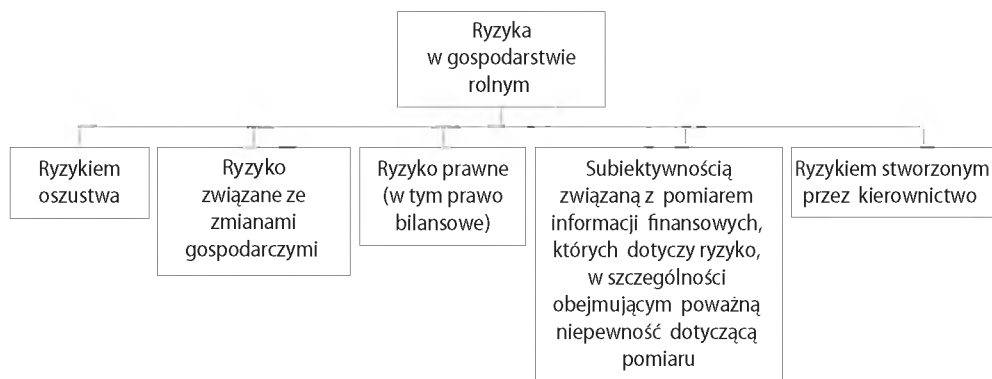
Kolejnym etapem rewizji jest identyfikacja ryzyka specyficznego¹⁹. Ryzyko specyficzne odnosi się do następujących obszarów sprawozdania finansowego gospodarstwa rolnego: rozrachunków, zapasów, środków pieniężnych itp. Ryzyko to może być zidentyfikowane na podstawie m.in.: wiedzy na temat działalności gospodarstwa rolnego, kwestionariusza zbierania informacji uzupełnionego w trakcie wywiadu z pracownikami gospodarstwa rolnego (działu finansowo-księgowego, zootechnikiem, agronomem), nietypowych lub nieoczekiwanych związków będących wynikiem przeprowadzenia wstępnego lub końcowego przeglądu analitycznego sprawozdania finansowego, rozmów lub spotkań z kierownikiem jednostki itp. Faza planowania badania zawiera obowiązkowy element zbierania typów ryzyka specyficznego, które muszą być alokowane do co najmniej jednego obszaru, i zapewnienia sprawozdania finansowego oraz do jednego lub więcej zapewnień.

Przykładem ryzyka w sprawozdaniu finansowym gospodarstwa rolnego jest wycena produkcji w toku. Ryzyko to może zostać zdefiniowane jako mające wpływ

¹⁹ Ryzyko specyficzne to takie, które dotyczy jednego obszaru badania lub ich ograniczonej liczby, a nie całego sprawozdania finansowego.

na zapewnienie w obszarze zapasów z powodu problemów z określeniem zaawansowania przemiany biologicznej²⁰, czyli produkcji w toku. Odniesienie to może mieć wpływ na wartość aktywów, kosztów. Dlatego istotne jest, by ocena ryzyka w działalności rolniczej skupiała się przede wszystkim na czynnikach ryzyka kontrolowanych przez kierownika jednostki²¹, wpływie tych czynników na pozycje sprawozdania finansowego oraz osądzie zawodowym wydającego opinie i raport. Na rysunku 4 przedstawiono podział ryzyka w gospodarstwie rolnym z punktu widzenia rewizji finansowej.

Rysunek 4. Podział ryzyka w gospodarstwie rolnym

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań własnych.

Na rysunku 4 przedstawiono ryzyko o wysokim wpływie na jakość sprawozdania finansowego. Takie rodzaje ryzyka, które mają znaczący wpływ na sprawozdanie finansowe, wymagają szczególnej uwagi. Procedury badania muszą zredukować ryzyko specyficzne do bezpiecznego dla kontynuacji działalności jednostki gospodarczej poziomu. Gdy w gospodarstwie rolnym nie istnieją procedury kontroli, biegły rewident powinien opisać to w liście do zarządu i zaproponować opracowanie specyficznych procedur kontroli.

²⁰ Przemiana biologiczna to procesy wzrostu zwierząt i roślin oraz prokreacji, powodujące jakościowe lub ilościowe zmiany składnika aktywów biologicznych (zwierząt znajdujących się w hodowli lub chowie, roślin uprawnych – zbóż, warzyw, drzew i krzewów owocowych).

²¹ Kierownik jednostki nie może kontrolować czynników ryzyka uzależnionych od np. czynników atmosferycznych. Czynniki te są ryzykiem niekontrolowanym przez gospodarstwo rolne.

Oprócz ryzyka specyficznego występuje także ryzyko ogólne badania sprawozdania finansowego²². Ryzyko ogólne należy zidentyfikować na wstępnym etapie zbierania informacji, w trakcie przeprowadzonego wywiadu z przedstawicielami gospodarstwa rolnego. Narzędziem służącym do identyfikacji każdego ryzyka w sprawozdaniu finansowym jest kwestionariusz. Musi on zawierać odpowiednie pytania zaplanowane wyłącznie dla rolnictwa. Kwestionariusz ogólnego zastosowania nie będzie odpowiedzią na ryzyko charakterystyczne dla rolnictwa. Każde pytanie w kwestionariuszu powinno mieć przypisaną wagę, która odzwierciedla jego istotność. Oceniając ryzyko, należy rozważyć wszystkie czynniki mające wpływ na poziom ryzyka ogólnego oraz ich wpływ na zapewnienie poprawności sporządzenia sprawozdania finansowego. W wyniku badań stwierdzono, że ryzyko ogólne w rolnictwie alokowane jest w tych obszarach ryzyka, dla których typowe jest występowanie nieprawidłowości, czyli: zapasów, kosztów, przychodów. Działania dotyczące tych obszarów mają na celu doszacowanie lub przeszacowanie wyniku finansowego. Z punktu widzenia identyfikacji ryzyka ogólnego istotna jest procedura inwentaryzowania składników bilansu. Inwentaryzacja w gospodarstwie rolnym sama w sobie jest już czynnikiem ryzyka ogólnego. Rekomenduje się, by w trakcie inwentaryzacji zapasów obowiązkowo obecny był biegły rewident. Elementy ryzyka ogólnego muszą mieć nadane stopnie. Takie ich wartościowanie wskazuje na istotność i przypisania do obszaru sprawozdania finansowego i ich zapewnienia. Ryzyko ogólne może mieć trzy stopnie: wysoki, średni lub niski. Zawodowe doświadczenie biegłego rewidenta daje mu możliwość zredukowania bądź podwyższenia ryzyka ogólnego.

Opisane podejście do badania sprawozdania finansowego umożliwia poprawne zidentyfikowanie ryzyka badania sprawozdania gospodarstwa rolnego.

5. Podsumowanie

Problem rewizji finansowej sprawozdania finansowego gospodarstwa rolnego jest obszarem, który dotychczas nie został uregulowany prawnie ani nie jest opisany w literaturze przedmiotu. Rolnictwo jako specyficzny dział gospodarki stanowi wyzwanie dla rewizji finansowej. Brak standardów rewizji finansowej regulujących

²² Ryzyko ogólne to takie, które dotyczy licznych obszarów sprawozdania finansowego lub które ma dominujący wpływ na sprawozdania finansowe.

ten dział gospodarki narodowej oraz brak regulacji prawa bilansowego wyznaczają nowe obszary badawcze dla rachunkowości.

Bibliografia

Dokumenty prawne

1. Dyrektywa 2006/43/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 17 maja 2006 r. w sprawie ustawowych badań rocznych sprawozdań finansowych i skonsolidowanych sprawozdań finansowych zmieniająca dyrektywy Rady 78/660/EWG i 83/349/EWG oraz uchylająca dyrektywę Rady 84/253/EWG, Dz. Urz. UE nr L 157 z 9.06.2006 r.
2. Ustawa z dnia 7 maja 2009 r. o biegłych rewidentach i ich samorządzie, podmiotach uprawnionych do badania sprawozdań finansowych oraz o nadzorze publicznym, Dz.U. z 2009 nr 77, poz. 649.

Wydawnictwa zwarte

1. Baum R., Wajszczuk K., Wawrzynowicz J., *Specyfika czynników ryzyka w przedsiębiorstwach rolnych – próba holistycznego podejścia*, „Zarządzanie i finanse” 2012, t. 10, cz. 2.
2. Czerwińska-Kayzer D., Bieniasz A., Gołaś Z., *Klasyfikacja i prezentacja aktywów rolniczych w sprawozdaniu finansowym według polskich i międzynarodowych regulacji rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2011, 64(120).
3. Gabrusewicz W., *Audyt sprawozdań finansowych*, PWE, Warszawa 2010.
4. Gołębiowski G., Russel P., *Zmiany w systemie emerytalnym a bezpieczeństwo finansowe Polaków*, w: *Rozwój nauki o finansach. Stan obecny i pożądane kierunki jej ewolucji*, red. J. Ostaszewski, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2014.
5. Gottlieb M., *Rola i obowiązki amerykańskiego biegłego rewidenta*, „Rachunkowość” 1992, nr 4.
6. Karbownik L., *Pojęcie i obszary kreowania oraz zapewniania bezpieczeństwa finansowego przedsiębiorstwa*, „Folia Oeconomica” 2012, nr 267.
7. Krzywda D., *Istota, cel i podstawy prawne rewizji sprawozdań finansowych*, w: *Rewizja sprawozdań finansowych*, red. D. Krzywda, COSZ SKwP, Warszawa 2005.
8. Miller A., Dobbins C., Pitchett J., Bochlje M., Ehmke C., *Risik Managment for Farmers*, Staff Paper 2004, 11, Departament of Agricultural Economics, Purdue University, s. 27, w: *Postawy rolników wobec ryzyka oraz sposoby jego ograniczania*, A. Kłoczko-Gajewska, P. Sulewski, *Roczniki Nauk Rolniczych* 2009, Seria G, t. 96.

9. Neil M., *Financial Future*, „Personal Excellence” 2010, nr 5.
10. Pfaff J., *Wpływ rewizji finansowej na wiarygodność sprawozdania finansowego*, Wydawnictwo AE im. Karola Adamieckiego, Katowice 2008.
11. *Ryzyko w rachunkowości*, red. A. Karmańska, Difin, Warszawa 2008.

Materiały internetowe

1. <http://sjp.pwn.pl/szukaj/ryzyko-.html>
2. https://www.knf.gov.pl/o_nas/wspolpraca_miedzynarodowa/unia/regulacje_i_dokumenty_powiazane/nadzor_nad_bieglymi.html
3. <http://www.skwp.pl/Jednolity,zestaw,standardow,rewizji,finansowej,8743.html>
4. Załącznik nr 1 do uchwały Nr 53/2015 Komisji Nadzoru Audytowego z dnia 1 kwietnia 2015 r., <http://www.mf.gov.pl/ministerstwo-finansow/dzialalnosc/ciala-kolegialne/komisja-nadzoru-audyutowego/komunikaty>

Risk Symptoms and Areas in Financial Statements of a Farm Identified during Financial Audit

Summary

The paper makes an attempt to identify the risk involved in auditing financial statements in agricultural establishments obliged by law to conduct such an audit. The author has reviewed literature in the field and legal regulations. She used cognitive science methods, such as observation (empirical studies) supplemented with: abstraction, gradual concretisation and verification. The paper has been enriched with the results of in-depth individual interviews conducted with the representatives of finance and accounting units at farms and the staff of financial audit departments who examine financial statements of farms. Studies were conducted from 1 November 2015 until February 2016 in agricultural establishments obliged to audit their financial statements.

Keywords: risk, farm, financial audit
